

Łukasz Żarnowiec

Kolizyjnoprawna problematyka małżeńskich stosunków majątkowych w wietle przepisów nowej ustawy o p.p.m. z 2001 r.

Zeszyty Prawnicze 15/1, 77-103

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ŁUKASZ ŻARNOWIEC

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

KOLIZYJNOPRAWNA PROBLEMATYKA
MAŁŻEŃSKICH STOSUNKÓW MAJĄTKOWYCH
W ŚWIETLE PRZEPISÓW NOWEJ USTAWY
O P.P.M. Z 2011 R.

1. WSTĘP

Przeprowadzona w poprzednim numerze „Zeszytów” analiza przyjętych w dawnej ustawie z dnia 12 listopada 1965 r. – *Prawo prywatne międzynarodowe*¹ metod wskazania prawa właściwego dla małżeńskich stosunków majątkowych, uwzględniająca rozwiązania stosowane w tej mierze w innych, wybranych porządkach prawnych oraz projektowanej jednolitej regulacji unijnej, potwierdziła słuszność krytycznych uwag formułowanych pod jej adresem w doktrynie. Do najpoważniejszych mankamentów dawnej regulacji należały: brak miejsca dla autonomii woli w odniesieniu do tej kategorii stosunków, dobór powiązań podniesionych do rangi łączników o charakterze obiektywnym, nadmierne uprzywilejowanie *legis fori*, dochodzącej niejednokrotnie do głosu przy braku jakiegokolwiek związku z sytuacją majątkową konkretnych małżonków i to pomimo istnienia jej intensywnych powiązań z innym systemem prawnym oraz brak instrumentów służących ochronie osób trzecich wchodzących w relacje z małżonkami. Wszystko to sprawiło, że rozwiązanie z art. 17 p.p.m. z 1965 r., w obliczu przemian społeczno-ekonomicznych przełomu wieków, przestało prawidłowo realizować swoją funkcję, stając się

¹ Dz.U. Nr 46, poz. 290 ze zm. (dalej jako: p.p.m. z 1965).

anachronizmem wymagającym pilnej zmiany. Przyniosło ją wejście w życie z dniem 16 maja 2011 r. ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. – *Prawo prywatne międzynarodowe*², w której materii małżeńskich stosunków majątkowych poświęcono art. 51-53. Niniejszy artykuł stanowi prezentację oraz próbę oceny przyjętych tam rozwiązań.

2. WYBÓR PRAWA JAKO METODA WSKAZANIA PRAWA WŁAŚCIWEGO DLA MAJĄTKOWYCH STOSUNKÓW MAŁŻEŃSKICH

Najistotniejszą zmianą, jaką przyniosła nowa ustawa w zakresie sposobu wskazania prawa właściwego dla stosunków majątkowych między małżonkami, jest dopuszczenie dla tej kategorii stosunków kolizyjnoprawnego wyboru prawa³. W zależności od decyzji małżonków może on objąć zarówno ich stosunki majątkowe jako takie (art. 52 ust. 1), jak i zawieraną między nimi umowę majątkową małżeńską (art. 52 ust. 2).

Podobnie jak w przypadku rozwiązań przyjmowanych w tej mierze w innych systemach prawnych oraz projekcie poświęconej omawianej materii regulacji wspólnotowej, także w ustawie polskiej wybór prawa ma tu charakter ograniczony⁴. Małżonkowie dysponują swobodą wskazania jednego z następujących systemów prawnych: prawa ojczystego, prawa miejsca zamieszkania oraz prawa państwa miejsca zwykłego pobytu jednego z nich. Formułując kryteria, o których mowa, ustawa nie wskazuje wprost, o powiązanie z jakimś momentem chodzi. Za miarodajną należy zatem uznać chwilę dokonania wyboru prawa.

² Dz.U. Nr 80, poz. 432 (dalej jako: p.p.m. z 2011).

³ M. PAZDAN, *Nowa polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym*, «PiP» 66.6/2011, s. 26; Ü. ERNST, *Das polnische IPR-Gesetz von 2011. Mitgliedstaatliche Rekodifikation in Zeiten supranationaler Kompetenzwahrnehmung*, «Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht» 76/2012, s. 628.

⁴ A. SAPOTA, *Prawo właściwe dla małżeńskich ustrojów majątkowych na tle nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe oraz projektu rozporządzenia unijnego*, [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. POCZOBUT, Warszawa 2013, s. 297.

Kryteria, do jakich odwołuje się art. 52 ust. 1 ustawy, są zasadniczo zbieżne z przyjmowanymi w innych regulacjach kolizyjnych. Stanowią one gwarancję występowania rzeczywistego związku między prawem wybranym a sytuacją życiową konkretnych małżonków, co – w odniesieniu do tej kategorii stosunków – należy uznać za pożądane. Można jedynie żałować, że ustawodawca nie zdecydował się dodatkowo dopuścić także wyboru przez strony, jako właściwego, prawa państwa, na terytorium którego położone są składniki majątku wspólnego bądź ich zasadnicza część w tym zwłaszcza nieruchomości. Pozwoliłoby to małżonkom osiągnąć jedność statutu ich stosunków majątkowych ze statutem rzeczowym przynależnych do majątku wspólnego praw (w szczególności własności nieruchomości), a w efekcie uniknąć utrudnień mogących wyniknąć z braku harmonii między ich postanowieniami⁵.

Wybór prawa dla małżeńskich stosunków majątkowych może mieć charakter zarówno uprzedni (dokonany jeszcze przed zawarciem małżeństwa ze skutkiem od chwili jego zawarcia), jak i następczy. Małżonkowie mogą zatem w trakcie trwania ich małżeństwa zmienić prawo właściwe dla ich ustroju majątkowego, niezależnie od tego, czy do jego wskazania doszło w drodze dokonanej wcześniej wyboru, czy też z wykorzystaniem normy kolizyjnej posługującej się łącznikiem obiektywnym.

W odróżnieniu od rozwiązań przyjętych w niektórych obcych regulacjach kolizyjnych, a także w projekcie rozporządzenia unijnego, ustawa nie zawiera żadnych wskazówek w odniesieniu do skutków następczego wyboru prawa dla omawianej kategorii stosunków. Nie rozstrzyga ona, czy wybór taki ma moc wsteczną, a jeśli tak, to od kiedy, czy też jego skutki rozciągają się jedynie na przyszłość. Podobnie, jak w przypadku innych kategorii stosunków, w odniesieniu do których ustawa dopuszcza wybór prawa, nie wydaje się jednak, by istniały przeszkody w nadaniu mu wołą stron mocy wstecznej. Dosta-

⁵ W kwestii znaczenia koordynacji obu statutów por. na tle konwencji haskiej: K. MIRONOWICZ, *Konwencja haska z dnia 14 marca 1978 r. o prawie właściwym dla małżeńskich ustrojów majątkowych. Zakres zastosowania i metoda regulacji właściwości prawa*, «KPP» 9.3/2000, s. 599.

tecznym zabezpieczeniem dla innych uczestników obrotu jest w tym wypadku art. 4 ust. 3 ustawy⁶. O ile jednak małżonkowie nie postanowią inaczej, należy – jak się wydaje – przyjąć, iż dokonany przez nich wybór następczy działa jedynie na przyszłość.

W świetle art. 4 ust. 6 ustawy nie pozostawia również wątpliwości dopuszczalność uchylecia dokonanego przez małżonków wyboru.

W związku z treścią art. 52 ust. 1 i 2 ustawy za niedopuszczalny uznać należy natomiast wybór częściowy za wyjątkiem wyboru ograniczonego do majątkowej umowy małżeńskiej. Zasada jedności statutu małżeńskich stosunków majątkowych obowiązuje zatem również w razie jego wskazania w drodze wyboru dokonanego przez strony.

Wybór prawa w odniesieniu do omawianej kategorii spraw, jak w każdym innym przypadku, nie jest jedynie faktem społecznym, lecz stanowi czynność prawną prawa prywatnego międzynarodowego – umowę stron. Konieczne jest zatem wskazanie reguł, według których należy oceniać jego istnienie i ważność.

W art. 52 ust. 3 ustawy uregulowana została odrębnie forma wyboru prawa. Konieczne jest w tym wypadku dopełnienie wymogów dotyczących formy umowy majątkowej małżeńskiej, wynikających z przepisów prawa wybranego bądź prawa państwa, w którym wybór nastąpił. Obie reguły mają równorzędny charakter. Jak się wydaje, dopełnienie wymaganej formy jest w tym wypadku przesłanką ważności dokonanego wyboru bez względu na to, jaki rygor z niedochowaniem formy umowy majątkowej małżeńskiej wiąże prawo wybrane oraz *lex loci actus*.

W odniesieniu do pozostałych przesłanek skuteczności wyboru postępować należy w myśl wskazań zawartych w art. 4 ust. 5 ustawy. Zdolność małżonków będziemy zatem oceniali na podstawie przepisów prawa stanowiącego statut personalny każdego z nich, natomiast do oceny istnienia porozumienia stron, jego ważności ze względu na treść oraz ewentualnych wad oświadczenia woli zastosowanie znajdzie prawo wybrane.

⁶ Przepis ten stanowi, że wybór prawa dokonany po powstaniu stosunku prawnego nie narusza praw osób trzecich.

3. ŁĄCZNIKI OBIEKTYWNE

W braku wyboru prawa do oceny małżeńskich stosunków majątkowych stosować należy prawo wskazane przy wykorzystaniu łączników obiektywnych, którymi posługuje się norma z art. 51 p.p.m. Do głosu dochodzi tutaj kolejno: każdoczesne wspólne prawo ojczyście obojga małżonków (art. 51 ust. 1), w jego braku wspólne prawo państwa miejsca ich zamieszkania, a gdy małżonkowie nie zamieszkują w tym samym państwie, prawo państwa, w którym oboje mają miejsce zwykłego pobytu⁷. W braku także i tego kryterium stosować należy prawo innego państwa, z którym małżonkowie (oboje) są w inny sposób wspólnie najściślej związani (art. 51 ust. 2).

Należy przyjąć, iż nie tylko w braku danego powiązania, ale i w razie niemożności ustalenia treści prawa wskazanego za pośrednictwem łącznika wyższego rzędu, stosować należy prawo wskazane przy wykorzystaniu łącznika niższego rzędu z art. 51 ust. 2⁸.

Wspólne obywatelstwo lub domicyl przyjąć należy przy tym również wówczas, gdy kryterium to zostaje spełnione dopiero wskutek zawarcia małżeństwa bądź w wyniku późniejszych działań zaplanowanych już wcześniej i powiązanych z małżeństwem⁹.

Dobór powiązań podniesionych do rangi łącznika normy kolizyjnej z art. 51 ustawy nie odbiega od standardów przyjmowanych w tej mierze w ustawodawstwach kolizyjnych innych państw. Znacząco różni się natomiast od sposobu wskazania prawa właściwego przyjętego w przepisach dawnej ustawy.

Dopuszczenie do głosu w charakterze kryterium trzeciego rzędu prawa państwa miejsca zwykłego pobytu małżonków świadczy

⁷ Z punktu widzenia kryteriów podniesionych do rangi łączników omawianej normy kolizyjnej nie jest przy tym konieczne, by zamieszkanie czy zwykły pobyt małżonków były wspólne, a jedynie, by ich miejsca znajdowały się w tym samym państwie – por. A. MAČZYŃSKI, *Kolizyjna problematyka nazwiska*, [w:] *'Aurea Praxis Aurea Theoria'*. *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. GUDOWSKI, K. WEITZ, Warszawa 2011, s. 2404, 2405.

⁸ M. PAZDAN, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2012, s. 247.

⁹ Tamże, s. 247.

o uwzględnieniu przez ustawodawcę zmian zachodzących we współczesnym modelu rodziny. Konsekwencją rosnącej mobilności ludzi jest coraz większa liczba małżeństw między osobami o różnym obywatelstwie, a zarazem spadek intensywności powiązania ich sytuacji życiowej z obszarem jakiegokolwiek państwa, co stawia pod znakiem zapytania operatywność kryterium domicylu.

pozytywnie ocenić należy również dopuszczenie do głosu w ostatniej kolejności – w miejsce właściwości *legis fori* – prawa wskazanego z wykorzystaniem kryterium najściślejszego związku. Rozwiązanie to, mające swój odpowiednik w obcych regulacjach kolizyjnych oraz w projekcie rozporządzenia wspólnotowego, pozwala uwzględnić rzeczywiste powiązanie sytuacji konkretnych małżonków z określonym obszarem prawnym, zarazem wykluczając ocenę ich stosunków majątkowych na podstawie przepisów prawa, z którym nie mają oni żadnego faktycznego związku. Posługując się wskazanym łącznikiem, ustawa nie zawiera natomiast nawet przykładowego wyliczenia czynników mogących świadczyć o istnieniu tego rodzaju więzi. Ocena musi być zatem każdorazowo odnoszona do okoliczności konkretnego przypadku, przy czym w grę mogą wchodzić zarówno powiązania o charakterze personalnym, jak i przedmiotowym np. lokalizacja majątku wspólnego małżonków bądź jego najistotniejszych składników, zwłaszcza nieruchomości.

Podobnie jak w przypadku wyboru prawa, art. 51 ustawy jest wyrazem idei jedności prawa właściwego dla małżeńskich stosunków majątkowych, wykluczając rozszczepienie statutu zarówno w odniesieniu do poszczególnych spraw należących do zakresu jego właściwości, jak i różnych praw podmiotowych składających się na majątek wspólny małżonków.

Odrębną normę kolizyjną poświęcono w ustawie majątkowej umowie małżeńskiej. Zgodnie z art. 52 ust. 2 podlega ona – w braku wyboru prawa – prawu właściwemu dla stosunków osobistych i majątkowych między małżonkami z chwili jej zawarcia. Norma ta odwołuje się zatem do kryteriów podniesionych do rangi łącznika w art. 51 ustawy. Różnica zachodzi natomiast w odniesieniu do subokreślника temporalnego obu norm. W odróżnieniu od sposobu wskazania prawa właściwego dla sto-

sunków majątkowych małżeńskich nieukształtowanych umową mamy tu do czynienia ze statutem niezmiennym. Zatem raz ustalone na chwilę zawarcia umowy powiązanie będzie wyznaczało prawo właściwe bez względu na późniejsze zmiany odnoszące się do obywatelstwa, miejsca zamieszkania bądź zwykłego pobytu małżonków.

Powstaje natomiast pytanie, na podstawie przepisów jakiego prawa oceniać rozwiązanie lub zmianę majątkowej umowy małżeńskiej. W odróżnieniu od art. 17 §1 zd. 2 p.p.m. z 1965 r., ustawa nowa kwestii tej nie rozstrzyga w sposób wyraźny. Powstaje zatem pytanie, czy przyjmując należy w tym względzie niezmiennie zastosowanie raz ustalonego statutu umowy majątkowej małżeńskiej a więc – tak jak w przypadku innych spraw mieszczących się w jego zakresie – swoistą petryfikację takiego systemu prawnego bez względu na ewentualną późniejszą zmianę dotyczących małżonków okoliczności podniesionych do rangi łączników normy z art. 51, czy może (tak jak dotychczas) brać pod uwagę każdorazowe prawo właściwe dla stosunków osobistych i majątkowych między małżonkami. Jak się wydaje, zmiana brzmienia przepisu nie jest tu przypadkowa i sprzeciwia się wyodrębnieniu na płaszczyźnie kolizyjnej, spośród ogółu spraw należących do zakresu zastosowania statutu majątkowej umowy małżeńskiej, jej rozwiązania lub zmiany.

4. OCHRONA DOBREJ WIARY OSÓB TRZECICH

Na wzór rozwiązań przyjętych w niektórych obcych systemach prawnych, art. 53 p.p.m. z 2011 r. wprowadza szczególną normę służącą ochronie dobrej wiary osoby trzeciej, będącej wierzycielem, przed negatywnym oddziaływaniem małżeńskiego ustroju majątkowego na istnienie zobowiązania zaciągniętego przez małżonka bądź odpowiedzialności za nie¹⁰. Otóż jeżeli małżonek będący dłużnikiem oraz

¹⁰ Użyte w art. 53 ustawy pojęcie „skuteczności ustroju majątkowego małżeńskiego wobec osób trzecich” należy odnosić przede wszystkim do występujących w prawie materialnym różnych państw szczególnych rozwiązań, dotyczących osób pozostających w danym typie małżeńskiego ustroju majątkowego a związanych z za-

osoba trzecia mają w chwili powstania zobowiązania miejsce zwykłego pobytu w tym samym państwie, ocena skuteczności małżeńskiego ustroju majątkowego względem takiej osoby podlega nie ogólnemu statutowi stosunków majątkowych między małżonkami, ale prawu państwa zwykłego pobytu osób, których dotyczy sprawa.

W odróżnieniu od rozwiązań znanych np. z prawa niemieckiego, japońskiego czy koreańskiego mamy tu do czynienia z normą kolizyjną zupełną¹¹. Jej zastosowanie nie ogranicza się wyłącznie do wskazania właściwości prawa polskiego w odniesieniu do sytuacji odpowiednio powiązanych z naszym obszarem prawnym. Przeciwnie, dochodzi ona do głosu zasadniczo we wszystkich wskazanych w art. 53 ust. 1 ustawy przypadkach, niezależnie od tego, w jakim państwie znajduje się miejsce zwykłego pobytu małżonka i osoby trzeciej będącej wierzycielem. Nie ma też znaczenia, gdzie czynność taka wywołać ma skutki prawne ani do gdzie zlokalizowanego składnika majątku się ona odnosi.

Do wyłączenia wskazanej reguły ochronnej dochodzi jednak wówczas, gdy osoba trzecia w chwili powstania zobowiązania znała charakter i treść majątkowego ustroju małżonków lub przy dołożeniu należytej staranności mogła je poznać, albo gdy dopełniono wymagań dotyczących jawności i wpisów przewidzianych w prawie właściwym dla małżeńskiego ustroju majątkowego bądź – w odniesieniu do praw rzeczowych na nieruchomościach – w obrębie *lex rei sitae*.

Rozwiązanie przyjęte w art. 53 ustawy, wzorowane na modelu belgijskim, skłania do kilku refleksji.

Po pierwsze: można zastanawiać się czy – biorąc pod uwagę cel tego unormowania – nie byłoby właściwszym jego ograniczenie wyłącznie do sytuacji odpowiednio powiązanych z naszym obszarem prawnym¹²,

ciąganiem przez nie zobowiązań i odpowiedzialnością za nie – Por. J. ZRALEK, A. KOZIOL, *Skuteczność ustroju majątkowego małżeńskiego wobec osoby trzeciej w prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. POCZOBUT, Warszawa 2013 s. 126.

¹¹ Odmienne: J. ZRALEK, A. KOZIOL, *op. cit.*, s. 133, których zdaniem art. 53 ustawy nie statuuje w ogóle typowej normy kolizyjnej, wiążącej określone stany faktyczne z odpowiednim systemem prawnym.

¹² Np. poprzez miejsce dokonania czynności czy jej zamierzonego skutku.

przy równoczesnym posłużeniu się mechanizmem jednostronnej normy kolizyjnej, przewidującej w takim wypadku właściwość prawa polskiego. W swym obecnym kształcie norma ta może stać się podstawą odmowy uwzględnienia przez orzekające w sprawie polskie sądy skutków zastosowania prawa polskiego jako statutu małżeńskich stosunków majątkowych, ilekroć w chwili powstania zobowiązania miejsce zwykłego pobytu małżonka _ dłużnika oraz osoby trzeciej, będącej wierzycielem, znajdowało się w innym państwie. Tytułem przykładu można wskazać, że – w braku przesłanek wyłączających dobrą wiarę osoby trzeciej o tym, czy żona – Polka będzie mogła przed polskim sądem skutecznie kwestionować dopuszczalność egzekucji z majątku wspólnego zobowiązań z tytułu pożyczki zaciągniętej bez jej zgody przez męża – Polaka, od belgijskiego pracodawcy podczas kilkuletniego pobytu zarobkowego w Brukseli, zadecyduje prawo belgijskie, nie zaś prawo polskie jako statut stosunków majątkowych małżonków.

Po wtóre: wątpliwości nasuwa uzależnienie zastosowania normy ochronnej z art. 53 ustawy od kryterium lokalizacji miejsc zwykłego pobytu małżonka oraz osoby trzeciej będącej wierzycielem w chwili powstania zobowiązania. Powiązanie to, ze względu na swój charakter oraz dynamikę obrotu może w normalnych warunkach zawierania umowy okazać się w praktyce niezwykle trudne do rozpoznania na podstawie okoliczności zewnętrznych. Nawet podmiot profesjonalnie trudniący się sprzedażą towarów, na etapie zawarcia umowy zazwyczaj nie będzie orientował się, a nawet nie będzie mógł w sposób skuteczny sprawdzić, czy odwiedzający jego hurtownię bądź sklep klient ma miejsce zwykłego pobytu w tym samym, czy w innym państwie. Trudno też oczekiwać od niego, by podjął w tym kierunku jakiegokolwiek działania, skoro okoliczność ta nie ma rozstrzygającego znaczenia dla wskazania prawa właściwego dla zawieranej umowy¹³. Zatem wpływ tej akurat okoliczności na ocenę przez strony ryzyka towarzyszącego

¹³ W braku wyboru prawa przez strony, prawem właściwym dla umowy jest – w myśl art. 4 ust. 1 lit. a rozporządzenia „Rzym I” – prawo państwa miejsca zwykłego pobytu sprzedawcy. Z kolei wpływ omawianego kryterium na ewentualne zastosowanie przepisów konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów będzie, w świetle art. 1 ust. 2 CISG, uzależniony od tego, czy fakt posiadania

zawarcia umowy wydaje się niewielki. W normalnych warunkach obrotu, działający w dobrej wierze kontrahent kształtuje raczej swe zaufanie na podstawie łatwo dostrzegalnych na zewnątrz okoliczności faktycznych, towarzyszących zawieranej transakcji tj. miejsca zaciągnięcia zobowiązania czy miejsca, w jakim znajdowały się strony w chwili zawarcia umowy. Należy spodziewać się, że rozważając ewentualny wpływ na ważność umowy bądź możliwość egzekucji wynikających z niej roszczeń, uwarunkowań wynikających z małżeńskiego ustroju majątkowego, w jakim pozostaje jego kontrahent, będzie dokonywał oceny pod kątem ograniczeń wynikających z prawa właściwego dla umowy względnie obowiązującego w miejscu jej zawarcia i trudno w związku z tym czynić mu zarzut niedochowania należytej staranności. Taki tok rozumowania strony zawieranej umowy uznać należy za prawidłowy i zasługujący na ochronę. Zastosowanie normy z art. 53 w jej obecnym kształcie, ograniczającym dopuszczalność powoływania się przez stronę, względem pozostających w dobrej wierze osób trzecich, na podlegający prawu obcemu reżim majątkowy małżeński tylko wówczas, gdy miejsca zwykłego pobytu stron w chwili zaciągnięcia zobowiązania znajdują się w tym samym państwie, postulat takiej ochrony realizuje jedynie w nieznacznym stopniu.

Zważywszy na cel omawianej instytucji prawnej znacznie lepiej w tej funkcji sprawdziłoby się – jak sądzę – kryterium nawiązujące do miejsca zaciągnięcia zobowiązania bądź miejsca, w którym znajdowały się wówczas obie strony. Warto zaznaczyć, że tym ostatnim powiązaniem operują – pełniące podobną funkcję ochronną, jednakże w odniesieniu do przesłanki zdolności – norma z art. 12 ustawy czy art. 13 rozporządzenia „Rzym I”.

W aktualnym ujęciu norma z art. 53 ustawy nie zapewni polskiemu przedsiębiorcy, który w swym punkcie handlowym, położonym w Warszawie, sprzedał towar cudzoziemcowi przebywającemu chwilowo w Polsce, ochrony przed zarzutem nieważności umowy, opartym na braku zgody małżonki nabywcy, wymaganej przez nieznanego sprzedawcy i w praktyce niemożliwe do ustalenia przy zawarcia umowy

przez kontrahenta siedziby handlowej bądź miejsca zwykłego pobytu w innym państwie został wobec sprzedawcy ujawniony.

prawo obce, będące statutem małżeńskich stosunków majątkowych kontrahenta i jego żony. Tymczasem w analogicznej sytuacji, art. 13 rozporządzenia „Rzym I” ograniczałby możliwość zastosowania nieznanych prawu polskiemu, a wynikających ze statutu personalnego nabywcy towaru rozwiązań, skutkujących po jego stronie brakiem bądź ograniczeniem zdolności do czynności prawnych.

Wobec sposobu ujęcia normy z art. 53 ust. 1 ustawy wątpliwości nasuwa również samo działanie uregulowanego tam mechanizmu ochronnego, zwłaszcza w związku z użytym przez ustawodawcę sformułowaniem „skuteczność małżeńskiego ustroju majątkowego”. Nie jest jasne, czy ma tu on na myśli ocenę skuteczności kształtujących ten ustrój postanowień prawa właściwego dla małżeńskich stosunków majątkowych przez pryzmat norm prawnych obowiązujących w państwie miejsca zwykłego pobytu obu stron z chwili zaciągnięcia zobowiązania (a jeśli tak, jak ocena taka miałaby się przedstawiać), czy też dopuszczenie (jak w ustawie japońskiej czy koreańskiej) w drodze wyjątku rozszczępienia tego statutu i poddania wycinka spraw tradycyjnie zaliczanych do zakresu jego zastosowania innemu niż ogólnie właściwy systemowi prawnemu.

Ten pierwszy punkt widzenia zdają się prezentować J. Zralek i A. Koziół, przypisując systemowi prawnemu wskazanemu w art. 53 ustawy wyłącznie rolę swoistego „filtra”, od którego zależeć ma jedynie skuteczność względem osoby trzeciej małżeńskiego ustroju majątkowego, kształtowanego postanowieniami prawa ogólnie właściwego na podstawie art. 52¹⁴. Weryfikacja ta polegać ma, ich zdaniem, na badaniu skuteczności systemu z art. 52 w oparciu o przepisy materialne prawa państwa miejsca wspólnego pobytu małżonka i osoby trzeciej a więc „zderzeniu ze sobą” rozwiązań merytorycznych pochodzących z obu systemów prawnych¹⁵. Kwestia dotyczy tu jednak – jak wskazują J. Zralek i A. Koziół – nie tyle prostego porównania treści

¹⁴ J. ZRALEK, A. KOZIÓŁ, *op. cit.*, s. 133. Tak też A. KOZIÓŁ, *Ochrona osoby trzeciej będącej kontrahentem małżonka w prawie prywatnym międzynarodowym Niemiec i Polski*, [w:] *Znad granicy ponad granicami. Księga dedykowana Profesorowi Dieterowi Martiny*, Warszawa 2014, s. 125.

¹⁵ J. ZRALEK, A. KOZIÓŁ, *op. cit.*, s. 133.

miarodajnych przepisów należących do obu systemów prawnych, ile uwzględnienia skutków zastosowania każdego z nich w okolicznościach danego przypadku w odniesieniu do sytuacji prawnej osoby trzeciej¹⁶.

Gdy okaże się, że skutki te są bardzo zbliżone do siebie, tj. w razie pozytywnego wyniku takiego testu nie dochodzi ich zdaniem do jakiegokolwiek zmiany prawa właściwego, a kompetencja ogólnego statutu małżeńskich stosunków majątkowych pozostaje nienaruszona – także w odniesieniu do wpływu ustroju majątkowego małżonków na relacje z osobą trzecią¹⁷. W przeciwnym wypadku, ustrój majątkowy małżeński podlegający prawu z art. 52 nie będzie skuteczny wobec osób trzecich, a powstałą w ten sposób lukę należy wypełnić na podstawie przepisów merytorycznych prawa wspólnego miejsca zwykłego pobytu małżonka i osoby trzeciej, które jednakże dojdzie do głosu wyłącznie w odniesieniu do zaciągania zobowiązań przez małżonka i odpowiedzialności majątkiem małżonków względem osoby trzeciej¹⁸.

Nieco odmienną procedurę – jak wskazują cytowani Autorzy – należy natomiast stosować w przypadku ustroju majątkowego małżonków ukształtowanego umową. Wówczas punktem wyjścia powinno stać się zbadanie, czy zostały spełnione przesłanki skuteczności umowy majątkowej małżeńskiej względem osoby trzeciej, wynikające z prawa ustalonego na podstawie art. 53. W razie odpowiedzi pozytywnej, zastosowanie w relacjach między małżonkami a osobą trzecią powinien znaleźć ustrój majątkowy ukształtowany przez małżonków zgodnie z prawem ogólnie właściwym na podstawie art. 52, bez względu na to, czy odpowiada on umowie majątkowej małżeńskiej znanej prawu z art. 53. W przypadku jednak, gdy przesłanki skuteczności umowy majątkowej małżeńskiej względem osoby trzeciej przewidziane prawem miejsca zwykłego pobytu małżonka i wierzyciela nie zostaną spełnione, zastosowanie powinny znaleźć obowiązujące w tym prawie przepisy odnoszące się do reżimu ustawowego¹⁹.

¹⁶ Tamże, s. 134-135.

¹⁷ Tamże, s. 135.

¹⁸ Tamże, s. 135.

¹⁹ Tamże, s. 136.

Przedstawione powyżej stanowisko trudno uznać za przekonujące. Nie znajduje ono dostatecznego oparcia w brzmieniu ustawy, natomiast stopień skomplikowania objętej nim metody ogranicza jej przydatność z punktu widzenia potrzeb praktyki, zwłaszcza w kontekście specyficznej funkcji, jaką pełnić ma norma z art. 53.

Analizę wypada zacząć od oceny charakteru normy z art. 53 ustawy. Nieuprawnione w świetle brzmienia tego przepisu wydaje się bowiem twierdzenie, jakoby nie zawierał on klasycznej normy kolizyjnej, wiążącej określone stany faktyczne ze wskazanym systemem prawnym. Przeciwnie, treść art. 53 zawiera wszystkie elementy składowe, niezbędne do przypisania mu takiego właśnie charakteru. Wskazuje nań przede wszystkim użyty w dyspozycji zwrot: „stosuje się”. Jest on klasyczną postacią nakazu zastosowania systemu prawnego określonego państwa, do którego odsyła nas norma za pośrednictwem łącznika. Rolę tę – w przypadku analizowanej normy – pełni natomiast kryterium wspólnego miejsca zwykłego pobytu małżonka – dłużnika i wierzyciela – osoby trzeciej z chwili powstania zobowiązania. Z kolei użyte w hipotezie sformułowanie „skuteczność małżeńskiego ustroju majątkowego wobec osób trzecich”, które odnosić należy do wpływu reżimu majątkowego małżonków na zaciąganie zobowiązań i odpowiedzialność za nie, wyznacza jej zakres. Zarazem w dyspozycji normy, o której mowa, nie sposób odnaleźć choćby ukrytej dyrektywy nakazującej weryfikację skutków zastosowania rozwiązań wynikających z ogólnego statutu małżeńskich stosunków majątkowych, przez pryzmat norm innego systemu prawnego – tu: wskazanego przez art. 53²⁰.

Nic zatem nie wskazuje na to, by wolą ustawodawcy było wprowadzenie – w razie zaistnienia przesłanek z art. 53 – mechanizmu „filtrowania”, w odniesieniu do relacji małżonek – osoba trzecia, skutków zastosowania prawa w normalnym toku rzeczy właściwego dla małżeńskich stosunków majątkowych na podstawie przepisów wchodzących w skład innego systemu prawnego.

²⁰ Rozwiązanie tego rodzaju wprowadza np. art. 6 ust. 2 czy art. 8 ust. 1 rozporządzenia „Rzym I” w odniesieniu do prawa wybranego – odpowiednio – dla umów konsumenckich oraz umowy o pracę.

Pomijając brak podstaw normatywnych dla tego rodzaju zabiegu, poważne wątpliwości budzi także proponowany sposób jego przeprowadzenia oraz praktyczna przydatność z punktu widzenia celu realizowanego przez normę z art. 53. Porównanie skutków zastosowania, w określonym układzie okoliczności, rozwiązań przyjętych w różnych systemach prawnych jest oczywiście możliwe i stanowi mechanizm, do którego sięga prawo prywatne międzynarodowe. Wymaga ono jednak pogłębionych badań prawnoporównawczych. Nie ograniczają się one li tylko do zestawienia treści norm pochodzących z obu systemów. Powinny uwzględniać także skutki ich zastosowania do ocenianego stanu faktycznego przy uwzględnieniu ukształtowanej w danym prawie praktyki. Wszystko to sprawia, że postulowany zabieg weryfikacji wymagałby od sądu, jeszcze na etapie poprzedzającym ostateczną decyzję co do prawa właściwego do oceny „skuteczności ustroju majątkowego małżonków względem osób trzecich”, szczegółowej analizy skutków zastosowania w konkretnym stanie faktycznym rozwiązań pochodzących z obu konkurujących ze sobą systemów prawnych, co z kolei nie byłoby możliwe bez ich gruntownej znajomości. Analiza, o której mowa, zmierzałaby – w intencji popierających ten zabieg Autorów – do oceny, czy rozwiązania te są pod względem wpływu na sytuację osoby trzeciej „bardzo zbliżone do siebie” czy też „znacząco się różnią”²¹. Jednakże – co podkreślają także J. Zralek i A. Koziół – rezultaty stosowania dwóch odmiennych systemów prawnych nigdy nie będą identyczne, natomiast brak jednoznacznych kryteriów oceny stopnia ich podobieństwa rodzi obawy co do jakości osiągniętych w ten sposób wyników. Istnieje ryzyko, że w zbliżonych do siebie sytuacjach sądy mogą przyjmować pozytywny bądź negatywny wynik testu weryfikacji, co z kolei spowoduje zastosowanie bądź odmowę zastosowania ogólnego statutu małżeńskich stosunków majątkowych do oceny wpływu ustroju majątkowego małżonków na sytuację wierzyciela będącego osobą trzecią. Nawet jeśli przesłanką przyjęcia jego właściwości będzie daleko idące podobieństwo pod względem skutków z systemem prawnym, przywoływanym przez ustawę w intencji

²¹ J. ZRALEK, A. KOZIÓŁ, *op. cit.*, s. 135.

ochrony dobrej wiary osoby trzeciej, to przecież nie jest obojętne, który z nich ostatecznie znajdzie zastosowanie. Opisywany stan rzeczy nie służy zatem przewidywalności co do prawa właściwego dla omawianej kategorii spraw.

Jeżeli natomiast dodatkowo wziąć pod uwagę, że w wyniku tak złożonego, skomplikowanego i obciążonego dużą dozą niepewności zabiegu system prawny wskazany za pośrednictwem normy z art. 52 miałby być stosowany jedynie przy założeniu dużego stopnia podobieństwa osiągniętych na jego podstawie wyników z tymi, do jakich prowadziłyby zastosowanie prawa państwa wspólnego miejsca zwykłego pobytu małżonka i osoby trzeciej, dochodzącego i tak do głosu – jako prawo właściwe do oceny „skuteczności małżeńskiego ustroju majątkowego wobec osób trzecich” – w braku takiej przesłanki powstaje pytanie o operatywność proponowanej metody działania.

W rozumowaniu J. Zrałka i A. Koziół uderza również (niepoparta głębszym uzasadnieniem) odmiennosc metody postępowania proponowanej w odniesieniu do oceny skuteczności, względem osoby trzeciej, ustroju majątkowego małżonków ukształtowanego umową. Nie wiadomo mianowicie, dlaczego – inaczej niż w przypadku ustroju ustawowego czy przymusowego – cytowani Autorzy rezygnują tutaj z testu podobieństwa obu systemów prawnych na rzecz bezpośredniej oceny dokonywanej na podstawie, regulujących skuteczność *erga omnes* umów majątkowych małżeńskich, przepisów prawa, o którym mowa w art. 53²². System ten nie pełniłby tu zatem roli „filtra”, lecz był stosowany jako prawo właściwe. W świetle deklarowanego charakteru normy z art. 53 trudno również zrozumieć, dlaczego, skoro konsekwencją pozytywnego wyniku takiej oceny ma być zastosowanie do związanych z umową majątkową małżeńską relacji między małżonkiem a wierzycielem przepisów prawa ogólnie właściwego (tj. ustalonego w myśl art. 52), Autorzy ci proponują pomijać jako nieistotne jego stanowisko w kwestii skuteczności takiej umowy względem osoby trzeciej²³. Innymi słowy, umowa majątkowa małżeńska

²² Tamże, s. 136. Tak też A. KOZIÓŁ, *op. cit.*, s. 125.

²³ J. ZRALEK, A. KOZIÓŁ, *op. cit.*, s. 134.

niewywołująca na zewnątrz zamierzonych skutków prawnych, w myśl postanowień prawa dla niej właściwego (np. na skutek niedopełnienia przewidzianych jego przepisami przesłanek dotyczących jawności), uzyskiwałaby skuteczność *erga omnes* dzięki przepisom prawa państwa wspólnego miejsca zwykłego pobytu małżonka i wierzyciela. Dlaczego wreszcie, w razie zanegowania skuteczności umowy majątkowej małżeńskiej na podstawie przepisów prawa, o którym mowa w art. 53, do oceny wpływu reżimu majątkowego małżonków na ich relacje z osobami trzecimi miałyby się stosować należące do tego systemu przepisy regulujące ustrój ustawowy²⁴, rezygnując z (poprzedzonej testem weryfikacji) próby zastosowania odpowiadających im norm należących do ogólnego statutu małżeńskich stosunków majątkowych.

Wbrew zatem czynionym ogólnie założeniom w odniesieniu do funkcji systemu prawnego z art. 53, jako *sui generis* filtra dla rozwiązań wynikających z prawa ogólnie właściwego na podstawie art. 52, J. Zrałek i A. Koziół postrzegają w rzeczywistości jego rolę zupełnie inaczej w zależności od tego, czy małżonkowie pozostają w ustroju majątkowym ukształtowanym umową, czy też nie. Jedynie w tym drugim przypadku wdrażany ma być szczególny tryb weryfikacji, a system prawny z art. 53 (przynajmniej na początkowym etapie postępowania) służy jedynie za punkt odniesienia dla postanowień ogólnego statutu małżeńskich stosunków majątkowych. W przypadku ustroju umownego testu takiego się już nie przeprowadza, natomiast prawo państwa wspólnego miejsca zwykłego pobytu małżonka i osoby trzeciej jest stosowane od razu (a więc niezależnie od treści postanowień prawa ogólnie właściwego) do oceny skuteczności małżeńskiej umowy majątkowej względem wierzyciela a w razie jej zanegowania – do oceny relacji między tymi osobami w myśl uwarunkowań ustroju ustawowego.

W rozumowaniu cytowanych Autorów wyraźnie brak zatem konsekwencji w postrzeganiu funkcji i charakteru normy z art. 53. Wbrew ich czynionym *a priori* założeniom, szczegółowe rozważania prowadzić muszą do wniosku, że w zależności jedynie od tego, czy w grę

²⁴ Tamże, s. 136.

wchodzi ustrój majątkowy małżeński ukształtowany umową, czy też reżim ustawowy bądź przymusowy, art. 53 miałyby wyrażać, bądź nie, klasyczną normę kolizyjną, zmierzającą do wskazania prawa właściwego dla określonych jej hipotez stanów faktycznych. Rzecz jednak w tym, że brzmienie przepisu nie daje żadnych podstaw do przyjmowania takiej dwoistej natury statuowanej nim normy.

Wszystko wskazuje zatem, że wprowadzając art. 53, ustawodawca zdecydował się w imię ochrony dobrej wiary osób trzecich dopuścić rozszczępienie jednolitego statutu małżeńskich stosunków majątkowych, wyodrębniając z jego zakresu (pod warunkiem ziszczenia się opisaney tym przepisem przesłanki lokalizacji miejsc zwykłego pobytu stron zobowiązania w tym samym państwie) materię skuteczności reżimu majątkowego małżonków względem osób trzecich. W odniesieniu do tego wycinka spraw (oczywiście w braku przesłanek wyłączających ochronę dobrej wiary osoby trzeciej) prawu wskazanemu za pośrednictwem normy z art. 53 przysługuje pierwszeństwo przed postanowieniami prawa ogólnie właściwego dla małżeńskiego ustroju majątkowego na podstawie art. 52. Pojawiające się komplikacje powstające – co oczywiste – przy zetknięciu się ze sobą odmiennych rozwiązań występujących w obu systemach prawnych będą wymagały natomiast zastosowania odpowiednich zabiegów dostosowawczych.

Warto podkreślić, iż dużo większą przejrzystością i operatywnością z punktu widzenia zakładanych funkcji, mimo braku dopracowania niektórych szczegółów, cechował się mechanizm proponowany w projekcie ustawy z września 2004 r. Jego art. 45 §5 po prostu pozbawiał małżonka prawa powoływania się względem osób trzecich działających w dobrej wierze na prawo właściwe dla jego małżeńskich stosunków majątkowych, chyba że osoba trzecia знаła rodzaj tych stosunków lub powinna była go znać, gdyby zachowała staranność właściwą dla czynności prawnych tego rodzaju, albo prawa małżonka do przedmiotu czynności prawnej były ujawnione we właściwym rejestrze publicznym, przy czym przepis ten miał nie znajdować zasto-

sowania w sytuacji małżonków podlegających ustawowemu ustrojowi małżeńskiemu państwa, którego obywatelem jest osoba trzecia²⁵.

Blizszej uwagi wymaga również sposób ujęcia okoliczności wyłączających zastosowanie mechanizmu ochronnego z art. 53 ust. 1. O ile przesłanka posiadania bądź możliwości powzięcia wiedzy przez osobę trzecią będącą wierzycielem o ustroju majątkowym małżeńskim, w jakim pozostaje druga strona stosunku, nie wywołuje wątpliwości ani nie budzi zastrzeżeń, o tyle do odmiennych wniosków prowadzi przesłanka dopełnienia wymogów w zakresie jawności i wpisów przewidzianych przepisami prawa właściwego dla stosunków majątkowych małżeńskich²⁶. Zważywszy na realizowany przez omawianą normę postulat ochrony dobrej wiary osób trzecich, za uzasadnione należałoby uznać raczej odwołanie się do tego rodzaju wymogów przewidzianych w prawie, o którym mowa w art. 53 ust. 1 ustawy bądź w prawie państwa, w którym zobowiązanie zaciągnięto²⁷. Ewentualne dopełnienie przez małżonków – do czego nawiązuje ustawa – wymogów w zakresie jawności i wpisów, wynikających z prawa stanowiącego statut ich stosunków majątkowych małżeńskich zazwyczaj niczego bowiem nie zmieni w sytuacji wierzyciela, którego trudne położenie (oraz mająca mu przeciwdziałać ochrona) związane są przede wszystkim z ograniczonymi możliwościami ustalenia na etapie powstawania zobowiązania, o prawo jakiego państwa chodzi i jak przedstawia się jego treść w odniesieniu do przedmiotowej materii. Może zatem dojść do wyłą-

²⁵ Norma ta uległa daleko idącym zmianom w projekcie ustawy z grudnia 2005 r. (art. 51), natomiast brzmienie zbieżne z ostatecznie przyjętym uzyskała w art. 52 projektu z 5 stycznia 2007 r.

²⁶ J. ZRALEK, A. KOZIOL, *op. cit.*, s. 138-139.

²⁷ Por. art. 26 ust. 4 ustawy japońskiej nr 78 z 21 czerwca 2006 r. o *ogólnych regulacjach stosowania prawa* (dalej jako: JapU), przekł. na j. niem. Y. SAKURADA, «Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts» 6/2007, s. 560-564 oraz § 38 ust. 4 ustawy Nr 6465 Republiki Koreańskiej (Korei Południowej) z 7 kwietnia 2001 r. o *prawie prywatnym międzynarodowym* (dalej jako: RKorU), przekł. na j. niem.: SUK KWANG-HYUN, «Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts» 5/2007, s. 479-484 oraz K.B. PISSLER, «Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht» 70.1/2006, s. 342-397, w odniesieniu do umów majątkowych małżeńskich zarejestrowanych – odpowiednio – w Japonii i w Republice Korei.

czenia ochrony wynikającej z normy z art. 53 ustawy poprzez sam fakt dopełnienia przez małżonków wymogów przewidzianych przepisami prawa stanowiącego statut ich stosunków majątkowych małżeńskich, nawet jeśli wierzyciel na etapie powstania zobowiązania nie miał możliwości ustalenia, z postanowieniami jakiego prawa powinien się liczyć, tym bardziej zaś zorientowania się w treści funkcjonujących na jego podstawie wpisów w rejestrach publicznych. Rozwiązanie takie stawia pod znakiem zapytania realizację celu normy z art. 53²⁸.

5. ZMIANA STATUTU

Podobnie jak w przypadku art. 17 p.p.m. z 1965 r., także na etapie tworzenia nowej normy kolizyjnej miarodajnej dla stosunków majątkowych małżeńskich polski ustawodawca nie zdecydował się przyjąć, wzorem licznych ustawodawstw obcych oraz projektowanej regulacji unijnej, konstrukcji niezmienności statutu. Rozwiązanie takie – występujące w odniesieniu do majątkowego ustroju ustawowego małżonków na tle art. 14 ust. 3 ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. – *O prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych*²⁹ – można było osiągnąć, wprowadzając, w miejsce właściwości każdoczesnego prawa, subokreślnik temporalny bazujący na sztywnym, z punktu widzenia czynnika czasu, powiązaniu omawianej kategorii stosunków z określonym obszarem prawnym. Wystarczyło w tym celu wskazanie konkretnego momentu, na który badać należy kryterium podniesione do rangi łącznika. Za miarodajną można było uznać np. chwilę zawarcia małżeństwa. Rozwiązanie takie, poprzez pozbawienie znaczenia ewentualnych odmiennych powiązań z czasu późniejszego, wykluczałoby automatyczną zmianę prawa właściwego na skutek samej zmiany okoliczności faktycznych wykorzystanych w charakterze łącznika. Realizowałyby ono interes małżonków wyrażający się w uzyskaniu pewności co do prawa właściwego dla ich stosunków majątkowych małżeńskich oraz w stabilizacji raz ustalonego w ten sposób statutu. Oczywiście wydaje się

²⁸ A. SAPOTA, *op. cit.*, s. 302.

²⁹ Dz.U. Nr 101, poz. 581.

bowiem, że konieczność liczenia się ze skutkami zachodzącej (czasem wielokrotnie w trakcie trwania małżeństwa) zmiany statutu, a w efekcie identyfikacji i zastosowania, w charakterze prawa właściwego, różnych kolejno następujących po sobie systemów prawnych, utrudnia zarząd majątkiem wspólnym, ocenę zasad odpowiedzialności za zobowiązania oraz ustalenie przynależności poszczególnych praw podmiotowych do majątku wspólnego bądź majątków osobistych małżonków. Rozwiązanie takie służyłoby zarazem bezpieczeństwu obrotu³⁰, eliminując w interesie ewentualnych wierzycieli małżonka komplikacje wynikłe ze zmiany okoliczności faktycznych, przesądzających o właściwości prawa znajdującego zastosowanie do małżeńskiego ustroju majątkowego, w jakim pozostaje ich dłużnik. Przyjęciu koncepcji niezmienności statutu nie sprzeciwiał się przy tym – jak sądzę – argument dostosowania prawa właściwego do aktualnej sytuacji życiowej małżonków. Do jego urzeczywistnienia w zupełności wystarczało bowiem dopuszczenie wyboru prawa w odniesieniu do tej kategorii stosunków.

W związku z ostatecznie zaakceptowaną konstrukcją normy kolizyjnej z art. 51, a ściślej: przyjęciem opcji właściwości kaźdoczesnego prawa w połączeniu z wykorzystaniem w charakterze łączników (zwłaszcza dochodzących do głosu na wypadek braku wspólnego obywatelstwa po stronie obojga małżonków) powiązań charakteryzujących się dużą podatnością na zmiany, w opisanej kategorii stosunków zachodzi szczególnie poważne ryzyko wystąpienia tzw. konfliktów ruchomych oraz wynikającej stąd zmiany statutu. Nietrudno wszak wyobrazić sobie sytuację, w której poprzez zmianę miejsca zamieszkania czy też zwykłego pobytu obojga bądź nawet jednego z małżonków, dotychczasowy statut stosunków majątkowych i osobistych między małżonkami przestanie być prawem właściwym, a jego miejsce zajmie prawo innego państwa (nowego miejsca zamieszkania obojga małżonków czy miejsca ich zwykłego pobytu)³¹.

³⁰ W kwestii argumentów przemawiających za przyjęciem niezmienności statutu małżeńskich stosunków majątkowych por. G. HOHLOCH, [w:] *Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, II, red. W. ERMAN, Köln 2011, s. 6389.

³¹ Por. w odniesieniu do wpływu wynikającej stąd zmiany statutu na nazwisko małżonków: A. MAĆCZYŃSKI, *op. cit.*, s. 2405.

Do osiągnięcia takiego skutku prowadzić może tym bardziej następczy wybór prawa.

Na ryzyko wystąpienia tego rodzaju sytuacji zwrócił uwagę w swym orzecznictwie także Sąd Najwyższy, podkreślając, że w braku wspólnego obywatelstwa reżim stosunków majątkowych między małżonkami może ulegać zmianie nie tylko wskutek zawarcia umowy majątkowej małżeńskiej, ale i w wyniku zwykłej zmiany miejsca ich zamieszkania i kształtować się inaczej np. w dacie zawarcia małżeństwa, inaczej natomiast w chwili nabywania przez małżonka (małżonków) poszczególnych praw podmiotowych czy zaciągania zobowiązań³².

Ustawa z 2011 r., w odróżnieniu od niektórych innych systemów prawnych przyjmujących (jak prawo polskie), w odniesieniu do prawa właściwego dla majątkowych stosunków małżeńskich, konstrukcję statutu zmiennego³³, nie podejmuje próby rozwiązania wynikających stąd problemów. Nie zawiera również ogólnego uregulowania, które wyznaczałoby sposób postępowania na wypadek konfliktów ruchomych. Rozwiązanie tego rodzaju sytuacji pozostaje – tak jak dotychczas – domeną judykatury i nauki prawa.

Wychodząc od wypracowanego w nauce niemieckiej, na potrzeby oceny skutków zmiany statutu, podziału stosunków cywilnoprawnych na zamknięte, otwarte oraz mieszane, interesującą nas sytuację zakwalifikować należy do grupy drugiej. W tej kategorii przypadków opowiedzieć należy się za zastosowaniem przepisów nowego statutu

³² Sąd Najwyższy, wyrok z dnia 16 kwietnia 1999 r., II CKU 74/98, «Prokuratura i Prawo – wkł.» 9/1999, s. 31.

³³ Por. Art. 55 ust. 1 *szwajcarskiej ustawy związkowej o prawie prywatnym międzynarodowym* z 18 grudnia 1987 r. «Bundesblatt» 1987, cz. I, s. 5 i n. (dalej jako: SzwajcU z 1987 r.), przewidujący – w braku odmiennej woli stron – zasadę wstecznego działania przepisów nowego statutu od momentu zawarcia związku małżeńskiego; por. art. 15 ust. 3 *ustawy tureckiej Nr 5718 z 27 listopada 2007 r. o prawie prywatnym międzynarodowym* (dalej jako: TurU z 2007 r.), przekł. na j. niem. H. KRÜGER, F. NOMER-ERTAN, «Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts» 3/2008, s. 283–290, który w razie uzyskania przez małżonków nowego wspólnego prawa ojczystego po zawarciu małżeństwa dopuszcza jego właściwość, jako statutu stosunków majątkowych małżeńskich, jedynie pod warunkiem, iż prawa nabyte przez osoby trzecie nie zostaną naruszone.

już z chwilą wystąpienia zmiany powiązania rozstrzygającego o właściwości prawa³⁴. Z kolei w odniesieniu do czasu poprzedzającego tę zmianę zastosowanie – jako właściwe – winno znaleźć wyłącznie dotychczasowe prawo³⁵.

Zatem oceniając, np. czy określone prawo podmiotowe weszło do majątku wspólnego, należy w pierwszej kolejności ustalić, jak na czas jego nabycia kształtowało się miarodajne powiązanie, a w rezultacie także właściwość prawa dla stosunków majątkowych między małżonkami, a następnie zastosować przepisy prawa na ten czas właściwego.

Należy mieć również na uwadze ryzyko podejmowania przez małżonków celowych działań zmierzających do zmiany powiązania podniesionego do rangi łącznika normy z art. 51 celem uniknięcia zastosowania prawa w normalnym toku rzeczy właściwego. Zabiegi te mogą służyć uzyskaniu oczekiwanej kwalifikacji określonych składników mienia jako należących bądź nie do majątku wspólnego np. w związku z prowadzonym bądź spodziewanym postępowaniem egzekucyjnym czy upadłościowym. Niewykluczone są także tego rodzaju działania podejmowane w celu poprawy swej sytuacji w zakresie odpowiedzialności względem osób trzecich za (także dopiero planowane) zobowiązania zaciągnięte w trakcie trwania związku małżeńskiego. Ocena tego rodzaju sytuacji powinna odbywać się – zależnie od ich specyfiki – przy wykorzystaniu jednego z trzech mechanizmów prawa kolizyjnego.

Przeciwdziałaniu takim zabiegom podejmowanym *ex post* w zamiarze wpłynięcia na ocenę zdarzeń mających miejsce w przeszłości będzie służyło prawidłowe stosowanie reguł wypracowanych na wypadek zmiany statutu. Podstawowe znaczenie przypisać trzeba w tym wypadku wskazanej już wcześniej zasadzie zastosowania każdorazowego prawa w odniesieniu do zdarzeń oraz ich skutków mających miejsce w okresie występowania w obrębie danego stosunku powiązania wskazującego na jego właściwość³⁶. W ramach negatywnego

³⁴ B. VERSCHRAAGEN, *Internationales Privatrecht*, Wien 2012, s. 241; G. HOHLOCH, *op. cit.*, s. 6237-6238.

³⁵ H. STOLL, *Internationales Privatrecht. Internationales Sachenrecht*, Berlin 1976, s. 157-158.

³⁶ J. KROPHOLLER, *Internationales Privatrecht*, Tübingen 2004, s. 188; M. SOŚNIAK, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Katowice 1991, s. 77; M. PAZDAN, *Prawo ...*, s. 76.

ujęcia omawianej zasady wskazuje się natomiast, że nowe prawo nie powinno w zasadzie ingerować w obszar właściwości wcześniejszego statutu, a zatem zdarzenia zaistniałe pod jego rządami nie podlegają powtórnej ocenie pod kątem nowych przepisów oraz wynikających z nich skutków (zakaz wstecznego działania nowego statutu)³⁷.

Na tle normy z art. 51 ust. 1 ustawy z 2011 r. nie byłoby zatem dopuszczalne kwestionowanie przez jednego z małżonków czynności prawnej dokonanej w przeszłości bez jego zgody przez współmałżonka, z powołaniem się na wymagające tego rodzaju zgody przepisy prawa państwa, którego obywatelstwo małżonkowie dopiero w późniejszym czasie nabyli. Bez znaczenia jest przy tym, iż skutki takiej czynności rozciągają się na czas właściwości przepisów nowego statutu.

Nie inaczej oceniać należy próby kwestionowania *ex post* przynależności określonych praw majątkowych do majątku wspólnego małżonków bądź osobistego majątku jednego z nich z perspektywy przepisów prawa, które w dacie ich nabycia nie stanowiło wprawdzie statutu stosunków osobistych i majątkowych między małżonkami, jednakże stało się nim na skutek późniejszej zmiany powiązania miarodajnego z punktu widzenia normy kolizyjnej z art. 51 p.p.m.

W przypadku podejmowanych z góry zmian powiązania, przeciwwagą dla tego rodzaju praktyk będzie z kolei, w jakimś stopniu, norma z art. 53.

Tam, gdzie mechanizm ten nie znajdzie zastosowania, pozostanie natomiast sięgnąć do rozwiązań wypracowanych w teorii p.p.m. na wypadek obejścia prawa.

6. ZAKRES ZASTOSOWANIA PRAWA WŁAŚCIWEGO

Pomimo że ustawa z 2011 r. nie określa choćby przykładowego katalogu spraw mieszczących się w zakresie właściwości statutu ustroju majątkowego małżonków, kwestia ta nie pozostawia większych wątpliwości. W zasadzie sytuacja nie uległa tu zmianie względem dawnego stanu prawnego wyznaczanego przez normę z art. 17 p.p.m.

³⁷ M. SOŚNIAK, *op. cit.*, s. 77.

z 1965 r. Prawu będącemu statutem stosunków majątkowych między małżonkami podlega – tak jak dotychczas – ustrój majątkowy między małżonkami³⁸ (tak ustawowy, jak i przymusowy) a zatem reżim wspólności lub rozdzielności majątkowej, możliwość jego zmiany poprzez umowę, sposób i skutki jego ustania, obowiązek alimentacyjny w relacjach między małżonkami, zarząd majątkiem wspólnym, prawo samodzielnego rozporządzania jego składnikami, ewentualny wymóg zgody współmałżonka na dokonywanie czynności prawnych³⁹, odpowiedzialność za długi zaciągnięte przez współmałżonka w tym możliwość zaspokojenia się wierzycieli z majątku wspólnego małżonków, podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności⁴⁰. Istnienie ogólnego umocowania do działania w imieniu współmałżonka w zakresie zaspokajania bieżących potrzeb rodziny trzeba natomiast zaliczyć – jak się wydaje – do zakresu zastosowania statutu małżeńskich stosunków osobistych⁴¹.

Z kolei na podstawie przepisów odrębnego statutu umowy majątkowej małżeńskiej oceniać należy dopuszczalność jej zawarcia, przesłanki ważności (z wyjątkiem zdolności i formy, podlegających prawu wskazanemu za pośrednictwem odrębnych norm kolizyjnych z art. 11 oraz 25), zakres swobody przy kształtowaniu jej treści, a także – jak się wydaje (co jednak stanowi nowość względem rozwiązania znanego z art. 17 §1 p.p.m. z 1965 r.) – jej zmianę lub rozwiązanie.

Problem może nasuwać natomiast określenie prawa właściwego do oceny skutków niedopełnienia, wynikających z postanowień prawa właściwego do oceny małżeńskich stosunków majątkowych, ograniczeń związanych zaciąganiem przez małżonków zobowiązań kosztem

³⁸ W kwestii sposobu rozumienia tego pojęcia oraz przynależnych do jego zakresu zagadnień por. na tle konwencji haskiej: K. MIRONOWICZ, *op. cit.*, s. 577- 579.

³⁹ Sąd Apelacyjny w Poznaniu, wyrok z dnia 24 listopada 1999 r., I ACa 156/99, «LexPolonica» nr 3982970.

⁴⁰ K. BAGAN-KURLUTA, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2005, s. 188; J. GOŁACZYŃSKI, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2011, s. 270; A. SAPOTA, *op. cit.*, s. 295.

⁴¹ Tak na tle ustawy szwajcarskiej: A. FURRER, D. GIRSBERGER, D. SCHRAMM, *Internationales Privatrecht*, I, Schulthess 2006, s. 115.

majątku wspólnego bądź rozporządaniem należącymi do tego majątku prawami. Mam tu na myśli zwłaszcza o ewentualny wymóg uzyskania zgody małżonka na dokonanie tego rodzaju czynności oraz wpływ jej braku na ważność zawartej umowy. W takich przypadkach powstaje pytanie o zakres ewentualnej ingerencji innego statutu w obręb spraw, które – jak ważność czynności prawnej – tradycyjnie są zaliczane do zakresu właściwości *legis causae*. Wątpliwości dotyczą zwłaszcza tego, na podstawie którego ze zbiegających się statutów, kreującego określony zakaz bądź ograniczenie (tu: prawa właściwego dla stosunków majątkowych małżeńskich), czy też rządzącego czynnością, do której się on odnosi, oceniać skutki jego naruszenia, konkretnie zaś wpływ na ważność oraz skuteczność danej czynności prawnej.

Należy zgodzić się z poglądem, że dążenie do pełnego urzeczywistnienia celu realizowanego przez dany zakaz, a także względ na ewentualne powiązane z nim mechanizmy ochrony dobrej wiary osób trzecich przemawiają za tym pierwszym rozwiązaniem⁴². Pozostaje ono również w zgodzie z argumentem wewnętrznej harmonii rozstrzygnięć.

Opowiadając się za generalną właściwością statutu czynności prawnej do oceny jej ważności, należy zatem – w drodze wyjątku – przyznać pierwszeństwo prawu właściwemu dla małżeńskich stosunków majątkowych w odniesieniu do skutków naruszenia wynikających z jego postanowień ograniczeń w samodzielnym dokonywaniu czynności prawnych przez osoby pozostające w związku małżeńskim.

7. PODSUMOWANIE

Przyjęte w ustawie z 2011 r. unormowanie właściwości prawa dla małżeńskich stosunków majątkowych nie poddaje się jednoznacznej ocenie. Rozwiązanie znane z art. 17 dawnej ustawy z pewnością nie wytrzymało próby czasu i w związku z brakiem dostosowania do współczesnych standardów i potrzeb wymagało zasadniczych zmian.

⁴² U. SPELLENBERG, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Internationales Privatrecht*, XI, red. H. J. SONNENBERGER, München 2010, s. 945.

Wiele przemawiało zwłaszcza za dopuszczeniem w odniesieniu także i do tej kategorii stosunków autonomii woli oraz za wyłączeniem subsydiarnego zastosowania *lex fori* na rzecz systemu prawnego wykazującego rzeczywisty związek z sytuacją konkretnych małżonków. Założenia te w pełni zrealizowała nowa ustawa.

Zarówno przyjęte w niej rozwiązanie ograniczonego wyboru prawa, jak i dobór systemów prawnych, do których może się on odnosić, nie odbiegają od tendencji panujących współcześnie w prawie prywatnym międzynarodowym. Można jedynie żałować, że ustawodawca nie poszedł o krok dalej i nie zdecydował się zezwolić małżonkom także na wybór prawa państwa, w którym położone są nieruchomości należące do ich majątku wspólnego.

Pozytywnie ocenić należy również dobór oraz kolejność kryteriów podniesionych do rangi łączników normy kolizyjnej dochodzącej do głosu w braku wyboru prawa przez strony. Na uznanie zasługuje zwłaszcza posłużenie się w tym celu łącznikiem wspólnego miejsca zwykłego pobytu małżonków oraz przyjęcie – w ostateczności – w miejsce subsydiarnej właściwości *legis fori* prawa państwa, z którym małżonkowie są wspólnie najściślej związani w sposób inny niż za pomocą określonych w ustawie kryteriów wyższego rzędu.

W nowej regulacji nie brak jednakże również rozwiązań nasuwających wątpliwości. Powstaje zwłaszcza pytanie o słuszność utrzymania, znanego z dawnej ustawy, założenia zmienności statutu małżeńskich stosunków majątkowych. Wzgląd na pewność prawa i bezpieczeństwo obrotu oraz interesy samych małżonków stanowiły raczej argument za tym, by wzorem licznych ustawodawstw współczesnych przyjąć w tej mierze rozwiązanie odmienne, tym bardziej, że do przewyciężenia ewentualnych niedogodności mogących powstawać na tle zachodzących zmian w sytuacji życiowej małżonków, wystarczająca wydaje się być dopuszczalność wyboru prawa.

Wątpliwości nasuwa również, mająca służyć zabezpieczeniu interesów osób trzecich, norma ochronna z art. 53 p.p.m. Mimo że sama potrzeba jej wprowadzenia wydaje się oczywista, zarówno przesłanki jej zastosowania, jak i ostatecznie przyjęty na jej potrzeby niezwykle skomplikowany i niejasny mechanizm rodzą obawy o to, czy w prak-

tyce stanie się ona sprawnym narzędziem służącym realizacji zakładanych przez ustawodawcę celów.

CONFLICT OF LEGAL ISSUES REGARDING MATRIMONIAL PROPERTY REGIMES UNDER THE NEW PRIVATE INTERNATIONAL LAW OF 2011

Summary

The conflict-of-law method for the determination of the law applicable to matrimonial property regimes under the Polish International Private Law Act of 1965 became obsolete and no longer came up to current standards and needs, and therefore required thorough revision. The most important shortfalls of the previous regulation were the exclusion of freedom of choice of the law applicable to matrimonial property relations, the selection of criteria recognised as objective connecting factors, the excessive privilege of *lex fori*, and the lack of instruments protecting third parties entering into legal relations with a married couple.

Amendments in the above-mentioned scope were introduced by the International Private Law Act of February 4, 2011 (*Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe*), that came into force on May 16, 2011. However, certain provisions of the new Act have raised doubts. This paper presents them and tries to provide a critical assessment.

Słowa kluczowe: prawo właściwe dla małżeńskich stosunków majątkowych; wybór prawa właściwego; łączniki obiektywne; instrumenty ochrony osób trzecich; polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym z 1965 r.; polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym z 2011 r.

Keywords: law applicable to matrimonial property regimes; choice of the applicable law; objective connecting factors; instruments protecting third parties; Polish International Private Law Act of 1965; Polish International Private Law Act of 2011.